

**Nietykalność archiwów Europejskiego Banku
Centralnego przechowywanych przez krajowe banki
centralne państw członkowskich –
uwagi na tle wyroku Trybunału Sprawiedliwości
z dnia 17 grudnia 2020 r. w sprawie C-316/19,
Komisja przeciwko Słowenii**

Inviolability of the archives of the European Central Bank kept by the national central banks of the Member States – remarks in the light of the judgement of the Court of Justice of 17 December 2020 in case C-316/19, Commission v. Slovenia

Неприкосновенность архивов Европейского центрального банка, хранящихся в национальных центральных банках государств-членов – замечания на фоне решения Суда Европейского Союза от 17 декабря 2020 года по делу C-316/19, Комиссия против Словении

Недоторканність архівів Європейського центрального банку, що зберігаються національними центральними банками держав-членів – зауваження на тлі рішення Суду ЄС від 17 грудня 2020 року у справі C-316/19, Комісія проти Словенії

MAREK ZIELIŃSKI

Dr hab., prof. Uniwersytetu Śląskiego

e-mail: marek.zielinski@us.edu.pl, <https://orcid.org/0000-0003-2950-9073>

Streszczenie: Celem prezentowanego artykułu jest dokonanie analizy wyroku Trybunału Sprawiedliwości Unii Europejskiej z dnia 17 grudnia 2020 r. w sprawie C-316/19, Komisja przeciwko Słowenii. W dokumencie Trybunał Sprawiedliwości sformułował definicję „archiwów Unii” dla celów stosowania art. 2 Protokołu (nr 7) w sprawie przywilejów i immunitetów Unii Europejskiej, który ustanawia immunitet ich nietykalności. Definicja ta ma bardzo szeroki zakres, obejmujący także archiwa Unii przechowywane przez krajowe banki centralne państw członkowskich. Co więcej, pojęcie „archiwa Unii” odnosi się również do dokumentów, których autorami są krajowe banki centralne i które dotyczą realizacji zadań Europejskiego Systemu Banków Centralnych i Eurosystemu. Zdaniem Trybunału Sprawiedliwości taki stan rzeczy jest wynikiem „szczególnie ścisłych stosunków” pomiędzy Europejskim Bankiem Centralnym a krajowymi bankami centralnymi. Jednym ze skutków wyroku w sprawie C-316/19 jest to, że w potencjalnym postępowaniu dotyczącym odpowiedzialności konstytucyjnej Prezesa Narodowego Banku Polskiego sprzęt elektroniczny wykorzystywany przez niego dla celów służbowych może być chroniony unijnym immunitetem nietykalności.

Słowa kluczowe: Unia Europejska, przywileje i immunitety, Europejski System Banków Centralnych, Europejski Bank Centralny

Summary: The goal of this article is to analyse the judgement of the Court of Justice of the European Union of 17 December 2020 in case C-316/19, European Commission v Republic of Slovenia. In that document, the Court of Justice defined the “archives of the Union” for the purposes of applying Article 2 of Protocol (No 7) on the privileges and immunities of the European Union, which provides for the immunity of their inviolability. This definition has a very broad scope, as it also covers the Union archives kept by the national central banks of the Member States. Moreover, the term “archives of the Union” also refers to documents authored by national central banks which relate to the performance of the tasks of the European System of Central Banks and of the Eurosystem. According to the Court of Justice, this state of affairs is the result of the “particularly close relations” between the European Central Bank and the national central banks. One of the consequences of the judgement in case C-316/19 is that in potential proceedings concerning the constitutional liability of the President of the National Bank of Poland, the electronic equipment he used for official purposes may be protected by the EU immunity of inviolability.

Key words: European Union, privileges and immunities, European System of Central Banks, European Central Bank

Резюме: Цель представленной статьи – проанализировать решение Суда Европейского союза от 17 декабря 2020 года по делу C-316/19, Комиссия против Словении. В этом документе Суд сформулировал определение «архивов Европейского союза» для целей применения статьи 2 Протокола (№ 7) о привилегиях и иммунитетах Европейского союза, который устанавливает иммунитет на их неприкосновенность. Это определение имеет очень широкую сферу применения, включая архивы Союза, хранящиеся в национальных центральных банках государств-членов. Кроме того, термин «архивы Европейского союза» также относится к документам, исходящим от национальных центральных банков и связанным с выполнением задач Европейской системы центральных банков и Евросистемы. По мнению Суда Европейского Союза, такое положение дел является результатом «особо тесных отношений» между Европейским центральным банком и национальными центральными банками. Одним из последствий решения по делу C-316/19 является то, что в потенциальном разбирательстве, касающемся конституционной ответственности Председателя Национального банка Польши, электронное оборудование, используемое им в служебных целях, может быть защищено иммунитетом неприкосновенности ЕС.

Ключевые слова: Европейский союз, привилегии и иммунитеты, Европейская система центральных банков, Европейский центральный банк

Анотація: Метою представленої статті є аналіз рішення Суду Європейського Союзу від 17 грудня 2020 року у справі C-316/19, Комісія проти Словенії. У документі Суд ЄС сформулював визначення «союзних архівів» для цілей застосування ст. 2 Протоколу (№7) про привілеї та імунітети Європейського Союзу, яка встановлює імунітет від недоторканності. Це визначення має дуже широку сферу застосування, охоплюючи також архіви Союзу, які зберігаються в національних центральних банках держав-членів. Більше того, поняття «архіви Союзу» також стосується документів, авторами яких є національні центральні банки та стосуються виконання завдань Європейської системи центральних банків та Евросистеми. На думку Суду ЄС, такий стан справ є результатом «особливо тісних відносин» між Європейським центральним банком і національними центральними банками. Одним із наслідків рішення у справі C-316/19 є те, що в потенційних провадженнях щодо конституційної відповідальності президента Національного банку Польщі електронне обладнання, яке ним використовується в офіційних цілях, може бути захищене імунітетом ЄС від недоторканності.

Ключові слова: Європейський Союз, привілеї та імунітети, Європейська система центральних банків, Європейський центральний банк

Wstęp

Zgodnie z zasadą funkcjonalnej konieczności (*functional necessity*), przywileje i immunitety przyznane Unii Europejskiej mają przede wszystkim na celu umożliwienie jej nieskrępowanego wykonywania jej zadań¹. Stosownie do art. 343 Traktatu o funkcjonowaniu Unii Europejskiej² (TFUE), zasada ta dotyczy również Europejskiego Banku Centralnego (EBC)³. Według postanowień Protokołu (nr 7) w sprawie przywilejów i immunitetów UE (PPI)⁴, ich zakres rzeczowy obejmuje m.in. nietykalność lokali i budynków Unii, ochronę jej mienia i aktywów przed wszelkimi środkami przymusu administracyjnego lub sądowego bez upoważnienia Trybunału Sprawiedliwości (TS), zwolnienie Unii z wszelkich podatków bezpośrednich, a także cel, zakazów i ograniczeń przywózowych i wywózowych. Ponadto na podstawie art. 2 PPI „Archiwa Unii są nietykalne”, co według doktryny oznacza głównie ich ochronę przed zniszczeniem oraz przymusowym zajęciem (np. konfiskatą) przez państwa członkowskie⁵. Postanowienia PPI nie definiują jednak pojęcia „archiwów Unii” oraz, w przeciwieństwie do niektórych innych umów międzynarodowych, które chronią nietykalność archiwów organizacji międzynarodowych „bez względu na miejsce, w którym się znajdują”⁶, nie mówią nic o miejscu ich położenia. Niejasności te zostały jednak rozwiane przez TS w jego wyroku z dnia 17 grudnia 2020 r. w sprawie C-316/19 Komisja przeciwko Słowenii⁷, w którym TS ustalił, jak należy rozumieć pojęcie „archiwów Unii” dla celów stosowania PPI, a także orzekł w konkretnych okolicznościach sprawy, że archiwa EBC znajdujące się w posiadaniu Krajowych Banków Centralnych (KBC) państw członkowskich nadal są chronione immunitetem nietykalności wynikającym z art. 2 PPI⁸.

¹ Szerzej zob. J. Sladič, *Immunity of EU Institutions in Judicial Proceedings in the EU Member States*, Zbornik Znanstvenih Rozprav 2019, t. 79, s. 175–193; M. Zieliński, *Przywileje i immunitety Unii Europejskiej na terytorium jej państw członkowskich*, Państwo i Prawo 2017, z. 2, s. 20 i nn.; R.A. Wessel, *Immunities of the European Union*, International Organizations Law Review 2013, t. 10, nr 2, s. 395–418.

² Dz. Urz. UE C 202/47 z 7.06.2016.

³ Na temat przywilejów i immunitetów EBC zob. szerzej G. Gruber, M. Benisch, *Privileges and Immunities of the European Central Bank*, Legal Working Paper Series, June 2007, nr 4.

⁴ Protokół (nr 7) w sprawie przywilejów i immunitetów Unii Europejskiej, Dz. Urz. UE C 202/266 z 7.06.2016.

⁵ O. Dörr, *AEUV Art. 343 [Protokoll über Vorrechte und Befreiungen]*, w: *Das Recht der Europäischen Union*, red. E. Grabitz, M. Hilf, M. Nettesheim, Beck-Online 2024, Nb. 46.

⁶ Zob. np. Konwencja o przywilejach i immunitetach organizacji wyspecjalizowanych, przyjęta przez Zgromadzenie Ogólne Narodów Zjednoczonych dnia 21 listopada 1947 r., Dz. U. z 1970 r. Nr 4, poz. 25 (art. 3 § 6).

⁷ Wyrok Trybunału Sprawiedliwości UE z dnia 17 grudnia 2020 r. w sprawie Komisja v. Słowenia, C-316/19, ECLI:EU:C:2020:1030 (dalej: wyrok w sprawie C-316/19).

⁸ Na temat przyczyn postępowania i okoliczności z nim związanych szerzej zob. G. Butler, *Immunities of National Central Banks in Member States under EU Law: Commission v. Slovenia (ECB Archives)*,

Celem prezentowanego opracowania jest dokonanie analizy wyroku TS w sprawie C-316/19 i przedstawienie jego znaczenia dla przedmiotowego i podmiotowego zakresu stosowania immunitetu nietykalności archiwów Unii. Zamiarem autora jest w szczególności scharakteryzowanie definicji archiwów Unii przedstawionej przez TS w tym wyroku i dokonanie jej krytycznej oceny, a także wskazanie na to, że w rezultacie jego wydania immunitet nietykalności archiwów Unii może potencjalnie rozciągać się też na inne organy państw członkowskich, które – jak ma to miejsce z KBC w ramach Europejskiego Systemu Banków Centralnych (ESBC) i Eurosystemu – w sposób ścisły współpracują z instytucjami Unii. Komentowany wyrok może mieć także wpływ na postępowanie w sprawie odpowiedzialności konstytucyjnej Prezesa Narodowego Banku Polskiego (NBP), ponieważ zawartość urządzeń elektronicznych wykorzystywanych przez niego dla celów służbowych również może być chroniona unijnym immunitetem nietykalności archiwów.

1. Przyczyny i tło sporu pomiędzy Komisją i Słowenią w sprawie dostępu do archiwów Banku Centralnego Słowenii

Wyrok TS w sprawie C-316/19 został wydany w wyniku postępowania karnego, które władze słoweńskie podjęły przeciwko prezesowi, a także kilku innym członkom personelu banku centralnego tego państwa (*Banka Slovenije*). Korzenie tej sprawy sięgają okresu kryzysu finansowego, kiedy władze słoweńskie zasiłyły krajowe banki kwotą większą o co najmniej 1,5 mld euro niż było to wymagane w rzeczywistości. Z uwagi na to, że banki te zostały następnie sprywatyzowane, opinia publiczna w Słowenii zaczęła domagać się ujawnienia osób, które były winne temu, że pieniądze podatników zostały wydane w tak lekkomyślny sposób⁹.

W toku postępowania w tej sprawie organy słoweńskiej prokuratury zajęły w siedzibie banku centralnego szereg materiałów, należących rzekomo do EBC, które były niezbędne dla dalszego prowadzenia śledztwa. Naruszenie nietykalności materiałów EBC przez władze słoweńskie skłoniło Prezesa Zarządu EBC M. Draghiego do wystosowania listu do Prokuratora Generalnego Słowenii, w którym formalnie

Common Market Law Review 2021, t. 58, nr 6, s. 1895–1916; J. Hojnik, *Inviolability of the Union Archives after Police Searches in the Bank of Slovenia*, EU Law Live 2020; H. Sauer, *The Scope of Inviolability of the ECB's Archives Revisited*, European Law Review 2018, t. 43, nr 5, s. 710–727; M. Avbelj, *The European Central Bank in National Criminal Proceedings*, European Law Review 2017, t. 42, nr 4, s. 474–490.

⁹ J. Hojnik, *Inviolability of the Union Archives...*, passim.

zaprotestował przeciwko bezprawnemu ich zajęciu oraz zapowiedział podjęcie dalszych kroków prawnych, włącznie z przekazaniem sprawy przewodniczącemu Komisji, w celu zainicjowania kroków prawnych przed TSUE¹⁰.

Równolegle ze sporem prowadzonym przez EBC z władzami Słowenii, Komisja zainicjowała przeciwko temu państwu działania w zakresie postępowania o naruszenie zobowiązań wynikających z Traktatów¹¹. W swojej skardze skierowanej do TS Komisja, popierana przez EBC, zarzuciła Słowenii, że dokonując jednostronnego zatrzymania w pomieszczeniach słoweńskiego banku centralnego dokumentów dotyczących wykonywania zadań ESBC i Eurosystemu, naruszyła „zasadę nietykalności archiwów EBC i w związku z tym, uchybiła zobowiązaniom, które ciążyą na niej na mocy art. 343 TFUE, art. 39 protokołu w sprawie ESBC i EBC, art. 2, 18 i 22 protokołu w sprawie przywilejów i immunitetów, a także art. 4 ust. 3 TUE”¹².

2. Wyrok Trybunału Sprawiedliwości w sprawie C-316/19

Rozpatrując skargę Komisji, TS w pierwszej kolejności skupił się na wyjaśnieniu pojęcia „archiwów Unii”. Wbrew stanowisku Słowenii, która argumentowała, że pojęcie „archiwów” powinno być interpretowane w odniesieniu do prawa międzynarodowego, TS uznał, że jest ono „autonomicznym pojęciem prawa Unii, odrębnym od tego, które należy przyjąć w ramach organizacji i sądów międzynarodowych lub w prawie krajowym państw członkowskich”¹³. TS przypomniał także, że pojęcie „archiwów” zostało już zdefiniowane w prawie Unii w rozporządzeniu Rady nr 354/83¹⁴, w kontekście udostępniania do wglądu publicznego historycznych materiałów archiwalnych Europejskiej Wspólnoty Gospodarczej i Europejskiej Wspólnoty Energii Atomowej¹⁵. Uznając, że żaden przepis PPI nie sprzeciwia się uwzględnieniu tej definicji, TS stwierdził, że pojęcie „archiwów Unii” w rozumieniu art. 2 PPI

¹⁰ M. Draghi, Letter to State Prosecutor General of Slovenia: Seizure of ECB Information on 6 July 2016, Frankfurt, 6.07.2016, L/MD/16/345.

¹¹ Wyrok w sprawie C-316/19, pkt 35–41.

¹² Tamże, pkt 42.

¹³ Tamże, pkt 68.

¹⁴ Rozporządzenie Rady nr 354/83 z dnia 1 lutego 1983 r. dotyczące udostępniania do wglądu publicznego historycznych materiałów archiwalnych Europejskiej Wspólnoty Gospodarczej i Europejskiej Wspólnoty Energii Atomowej, Dz. Urz. UE L 43 z 1.02.1983, s. 1 (tekst skonsolidowany).

¹⁵ Jako oznaczające „wszelkie dokumenty niezależnie od ich rodzaju i postaci, które zostały sporządzone lub otrzymane przez instytucję, organ czy jednostkę organizacyjną lub ich przedstawicielstwo lub pracowników, w trakcie wykonywania obowiązków związanych z działaniami tych Wspólnot”.

„powinno być rozumiane jako wszelkie dokumenty niezależnie od ich daty, formy i nośnika fizycznego, które zostały sporządzone lub otrzymane przez instytucje, organy i jednostki organizacyjne Unii lub ich przedstawicieli i pracowników, w trakcie wykonywania powierzonych im obowiązków i które są związane z wykonywaniem powierzonych tym podmiotom zadań”¹⁶.

W drugiej kolejności, w celu ustalenia czy dokumenty, które znajdują się w posiadaniu *Banka Slovenije*, mogły być uznane za stanowiące część „archiwów EBC”, TS zajął się określeniem zakresu tego pojęcia. W tym kontekście TS zgodził się ze stanowiskiem wyrażonym w opinii rzecznik generalnej J. Kokott¹⁷, która zauważyła, że archiwa Unii nie muszą koniecznie być przechowywane w pomieszczeniach danej instytucji¹⁸. Zdaniem rzecznik generalnej, gdyby tak było, to zakres art. 2 PPI (dotyczącego nietykalności archiwów) oraz zakres art. 1 PPI (przewidującego, że lokale i budynki Unii są nietykalne) pokrywałyby się, co w rezultacie prowadziłoby do pozbawienia skuteczności przepisu art. 2 PPI. Następnie TS wskazał, że zgodnie z art. 9.2 Protokołu w sprawie ESBC i EBC¹⁹ zadania powierzone ESBC są realizowane albo przez sam EBC, albo przez krajowe banki centralne. Powołując się na swoje wcześniejsze orzecznictwo, TS przypomniał także, że ESBC stanowi w prawie Unii oryginalną konstrukcję prawną, a w tym bardzo zintegrowanym systemie KBC, jak również ich prezesi, „mają status hybrydowy w tym, że stanowią wprawdzie organy krajowe, ale działają w ramach ESBC [...]”²⁰. W związku z tym, że sprawne funkcjonowanie ESBC oraz Eurosystemu wymaga ścisłej współpracy i stałej wymiany dokumentów pomiędzy EBC a KBC, które w nim uczestniczą, zakłada to w sposób konieczny, że dokumenty dotyczące wykonywania zadań ESBC i Eurosystemu mogą znajdować się nie tylko w posiadaniu EBC, lecz także w posiadaniu KBC.

Co się tyczy kwestii naruszenia zasady nietykalności archiwów EBC, zgodnie ze stanowiskiem TS wyrażonym w wyroku można stwierdzić, że doszło do niego, „gdy, po pierwsze, dokonane w wyniku jednostronnej decyzji zatrzymanie przez organy krajowe dokumentów należących do archiwów Unii może stanowić takie naruszenia, a po drugie, dokumenty zatrzymane w niniejszym przypadku rzeczywiście obejmowały dokumenty, które należy uznać za część archiwów EBC”²¹. TS zgodził się

¹⁶ Wyrok w sprawie C-316/19, pkt 75.

¹⁷ Tamże, pkt 78.

¹⁸ Opinia rzecznik generalnej J. Kokott przedstawiona w dniu 3 września 2020 r. w sprawie Komisja v. Słowenia, C-316/19, ECLI:EU:C:2020:641, pkt 50 (dalej: opinia w sprawie C-316/19).

¹⁹ Protokół (nr 4) w sprawie statutu Europejskiego Systemu Banków Centralnych i Europejskiego Banku Centralnego, Dz. Urz. UE C 202/230 z 7.06.2016.

²⁰ Wyrok w sprawie C-316/19, pkt 83.

²¹ Tamże, pkt 90.

z Komisją w tym, że pojęcie „nietykalności” w rozumieniu art. 2 PPI oznacza ochronę przed jakąkolwiek jednostronną ingerencją państw członkowskich²². W związku z powyższym zatrzymanie przez organy krajowe dokumentów stanowiących część archiwów Unii musi być uznane za naruszenie zasady ich nietykalności.

Ciężar dowodu w ramach postępowania w trybie art. 258 TFUE spoczywa na Komisji i to właśnie ona powinna przedstawić TS dowody do wykazania np. naruszenia nietykalności archiwów Unii. W postępowaniu w sprawie C-316/19 Komisja nie była jednak w stanie ustalić, czy któreś z dokumentów zatrzymanych przez władze Słowenii powinny być zostać uznane za stanowiące część archiwów Unii (również z tej przyczyny, że nadal znajdowały się one w posiadaniu organów słoweńskich). TS wskazał jednak, że skoro władze słoweńskie zatrzymały bardzo dużą liczbę dokumentów (co obejmowało wiadomości wysłane za pośrednictwem poczty elektronicznej prezesa banku centralnego, dokumenty elektroniczne, które znajdowały się na jego stanowisku pracy i dyskach laptopa, niezależnie od ich treści, dokumenty elektroniczne zarejestrowane na serwerze informatycznym słoweńskiego banku centralnego dotyczące jego prezesa), to uwzględniając funkcje pełnione przez prezesa w ramach Rady Prezesów EBC i w ramach ESBC i Eurosystemu, „dokumenty zatrzymane przez organy słoweńskie w nieunikniony sposób obejmowały dokumenty stanowiące część archiwów EBC”²³.

W odniesieniu do zarzutu dotyczącego naruszenia przez Słowenię art. 4 ust. 3 TFUE, TS potwierdził, że ustanowiona w nim zasada lojalnej współpracy zobowiązuje państwa członkowskie do podjęcia wszelkich właściwych środków w celu zagwarantowania stosowania i skuteczności prawa Unii. W kontekście stosowania art. 18 PPI oznacza to, że instytucje Unii i organy państw członkowskich są „zobowiązane do podjęcia współpracy w celu uniknięcia konfliktu przy wykładni i stosowaniu przepisów tego protokołu [...]”²⁴. Wbrew temu obowiązкови organy słoweńskie nie podjęły jednak współpracy z EBC w celu umożliwienia EBC wskazania, które spośród zatrzymanych dokumentów związane są z wykonywaniem zadań ESBC i Eurosystemu. Organ słoweński nie uwzględnił również wniosku EBC, zawierającego propozycję kryteriów umożliwiających wskazanie dokumentów stanowiących część jego archiwów²⁵.

W rezultacie przedstawionych powyżej wywodów TS zgodził się z zarzutami postawionymi przez Komisję i potwierdził, że Słowenia uchybiła swoim zobowiązaniom,

²² Zgodnie z art. 1 PPI lokale i budynki Unii są nietykalne, co w szczególności oznacza, że nie podlegają one rewizjom, rekwizycjom, konfiskacie czy wywłaszczeniu.

²³ Wyrok w sprawie C-316/19, pkt 96.

²⁴ Tamże, pkt 119.

²⁵ Tamże, pkt 127.

które ciążyą na niej na mocy art. 343 TFUE, art. 39 Protokołu nr 4, art. 2, 18 i 22 PPI, a także art. 4 ust. 3 TUE.

3. Komentarz do wyroku Trybunału Sprawiedliwości w sprawie C-316/19

Wyrok TS w sprawie C-316/19 Komisja przeciwko Słowenii stanowi ważne wydarzenie w procesie rozwoju orzecznictwa dotyczącego interpretacji przywilejów i immunitetów UE. W wyroku tym TS przede wszystkim wyjaśnił pojęcie „archiwów Unii” dla celów stosowania art. 2 PPI, podkreślając, że jest ono autonomicznym pojęciem prawa Unii, a jego znaczenie jest odrębne od nadawanego mu w ramach innych organizacji i sądów międzynarodowych oraz w ramach prawa krajowego. Pod względem zakresu przedmiotowego, pojęcie „archiwów Unii” zostało określone przez TS bardzo szeroko, jako obejmujące nie tylko dokumenty na nośnikach fizycznych, lecz także dokumenty przechowywane w formie cyfrowej. TS dodał, że chodzi przy tym o dokumenty, które zostały sporządzone lub otrzymane przez wszelkie organy Unii lub przez ich przedstawicieli lub pracowników w trakcie wykonywania ich obowiązków i które dotyczą działań lub wykonywania zadań tych organów.

Znaczenie wyroku TS w sprawie C-316/19 podkreśla ponadto fakt, że już po jego wydaniu EBC przyjął decyzję 2023/1610 ustanawiającą swoje archiwa historyczne²⁶, w której jako podstawę prawną jej uchwalenia wskazano m.in. ugruntowane orzecznictwo TS, a w szczególności omawiany wyrok²⁷. W decyzji tej zdefiniowano pojęcie archiwów EBC jako: a) wszystkie dokumenty dowolnego rodzaju, niezależnie od ich nośnika, które zostały sporządzone lub otrzymane przez EBC lub krajowe banki centralne (KBC) w ramach wykonywania zadań ESBC i Eurosystemu, niezależnie od tego, czy są one w posiadaniu EBC, czy KBC; oraz b) wszystkie dokumenty dowolnego rodzaju, niezależnie od ich nośnika, które zostały utworzone lub otrzymane przez poprzedników EBC i są przechowywane przez EBC²⁸. Obecnie wydaje się więc, że nie ma już wątpliwości, co należy rozumieć pod pojęciem archiwów EBC. Jasnym jest także to, że KBC (w tym banki centralne państw członkowskich Unii, które tak jak Polska nie przystąpiły do strefy euro) mogą przechowywać te archiwa w swoich

²⁶ Decyzja Europejskiego Banku Centralnego (UE) 2023/1610 z dnia 28 lipca 2023 r. ustanawiająca archiwa historyczne Europejskiego Banku Centralnego i zmieniająca decyzję EBC/2004/2 (EBC/2023/17), Dz. Urz. UE L 198 z 8.08.2023, s. 30.

²⁷ Tamże, preambuła.

²⁸ Tamże, art. 2 pkt 2.

pomieszczeniach, a także to, że do archiwów EBC zaliczane są również dokumenty sporządzone przez KBC „w ramach wykonywania zadań EBC i Eurosystemu”.

W tym miejscu należy zaznaczyć, że pojęcie archiwów EBC zostało także zdefiniowane w Porozumieniu w sprawie siedziby zawartym pomiędzy EBC a Republiką Federalną Niemiec w 1998 r., a więc jeszcze przed wydaniem przez TS wyroku w sprawie C-316/19²⁹. Stosownie do art. 3 tegoż Porozumienia, pojęcie archiwów EBC obejmuje „w szczególności wszelkie akta, pisma, dokumenty, rękopisy, fotografie, nagrania filmowe i dźwiękowe, programy komputerowe oraz taśmy magnetyczne lub dyskiety, które są własnością lub znajdują się w posiadaniu EBC, a także wszelkie zawarte tam informacje, niezależnie od ich lokalizacji”. W wyroku w sprawie C-316/19 TS nie wziął jednak pod uwagę powyższej definicji, nie uzasadniając tego w żaden sposób. W swojej opinii rzecznik generalna J. Kokott uznała natomiast, że w rozpatrywanej sprawie nie ma potrzeby udzielania odpowiedzi na pytanie, w jakim zakresie postanowienia Porozumienia w sprawie siedziby EBC mogą znajdować zastosowanie, ponieważ zgodnie z jego art. 3 nie zawiera ono wyczerpującego wyliczenia chronionych dokumentów („w szczególności”)³⁰. W rezultacie powyższego, definicja archiwów Unii przedstawiona przez TS w sprawie C-316/19 różni się od definicji archiwów EBC zawartej w Porozumieniu w sprawie siedziby EBC. Różnica polega na tym, że ta pierwsza nie bierze pod uwagę, czy dokument należący do archiwów Unii jest własnością lub znajduje się w posiadaniu instytucji Unii, a także podkreśla, że dokumenty te muszą zostać sporządzone lub otrzymane w trakcie wykonywania przez instytucje i organy powierzonych im obowiązków lub przez ich przedstawicieli i pracowników, w związku z wykonywaniem powierzonych im zadań³¹. W tym miejscu wypada przypomnieć, że w niektórych przypadkach określenie tego, co należy do zadań powierzonych instytucjom lub organom, może być w praktyce dość trudne. Wynika to po pierwsze z tego, że Traktaty ustanawiające Unię posługują się obecnie pojęciem „zadań” (*tasks*) instytucji i innych organów Unii tylko w preambule do TUE, ponieważ art. 13 ust. 1 TUE stanowi o „celach” (*aims*) ram instytucjonalnych. Po drugie, nawet w przypadku tych instytucji Unii (jak np. EBC), w odniesieniu do których Traktaty w szczegółowych postanowieniach wciąż mówią o ich zadaniach, ustalenie ich szczegółowego zakresu wiąże się ze znacznymi trudnościami³².

²⁹ Abkommen zwischen der Regierung der Bundesrepublik Deutschland und der Europäischen Zentralbank über den Sitz der Europäischen Zentralbank, Bundesgesetzblatt 1998 Teil II, nr 51, s. 2996.

³⁰ Opinia w sprawie C-316/19, pkt 47.

³¹ Wyrok w sprawie C-316/19, pkt 74.

³² B. Wolfers, T. Voland, *The Almighty ECB? Limits to the ECB's Competencies According to the Judgment of the General Court of March 4, 2015 on the Location Policy for Financial Market Infrastructures*,

Dodać należy, że poza Porozumieniem w sprawie siedziby EBC pojęcie archiwów organów Unii zdefiniowano w bardzo podobny sposób w niektórych umowach dotyczących siedzib agencji europejskich³³. Przykładowo zgodnie z art. 1 pkt a Porozumienia w sprawie siedziby Eurojust pojęcie „archiwa” oznacza wszystkie nagrania, korespondencję, dokumenty, rękopisy, dane komputerowe oraz medialne, fotografie, filmy, nagrania video oraz dźwiękowe, które są własnością albo są przechowywane przez lub w imieniu Eurojust, a także każde inne podobne materiały, co do których Eurojust i rząd mogą uzgodnić, że stanowią one część archiwów Eurojust³⁴. W swoim wyroku TS nie wziął jednak pod uwagę również i tej definicji.

Konstruując definicję archiwów Unii dla celów stosowania art. 2 PPI, TS oparł się na definicji „archiwów”, którą sporządzono dla celów stosowania rozporządzenia Rady nr 354/83 z dnia 1 lutego 1983 r. dotyczącego udostępnienia do wglądu publicznego historycznych materiałów archiwalnych Europejskiej Wspólnoty Gospodarczej i Europejskiej Wspólnoty Energii Atomowej³⁵. Decyzję TS w tej mierze można jednak poddać krytyce, po pierwsze dlatego, że wspomniany wyżej akt prawny został przyjęty na podstawie obecnego art. 352 TFUE (dawny art. 235 Traktatu o EWG) w zupełnie innym celu niż stosowanie przywilejów i immunitetów Unii³⁶. Po drugie natomiast, wbrew temu, co stwierdził w swoim wyroku TS, akt ten nie zawiera definicji „archiwów”, tylko definicję „materiałów archiwalnych instytucji Wspólnot Europejskich”. Zdaniem TS to pojęcie „archiwów” jest jednak istotne dla celów interpretacji art. 2 PPI, ponieważ „[...] Żaden przepis tego protokołu nie sprzeciwia się bowiem uwzględnieniu takiej definicji, a takie działanie przyczynia się do tego, że pojęcie to jest rozumiane w sposób spójny w prawie Unii”³⁷.

Poprzez ustalenie szerokiej definicji „archiwów Unii” znaczenie wyroku TS w sprawie C-316/19 wykracza poza granice działania instytucji i organów wchodzących w skład ram instytucjonalnych UE. W swoim wyroku TS uznał, że archiwa UE mogą być przechowywane w siedzibie banku centralnego jej państwa członkowskiego i podlegać takiej samej ochronie przed ich naruszeniem przez władze państwa członkowskiego, jak gdyby znajdowały się w pomieszczeniach EBC. W odniesieniu do

Journal of International Banking Law and Regulation 2015, t. 30, nr 12, s. 670–677.

³³ Na temat tych umów szerzej zob. M. Zieliński, *European Agencies' Headquarters Agreements*, Polish Review of International and European Law 2017, t. 6, nr 1, s. 9–45.

³⁴ Agreement between the Kingdom of the Netherlands and Eurojust, Tractatenblad 2006, nr 68. Definicja archiwów znajdowała się także w nieobowiązującej już umowie w sprawie siedziby zawartej przez Europejski Urząd Nadzoru Bankowego ze Zjednoczonym Królestwem w 2012 r., zob. Treaty Series no. 29 (2012).

³⁵ Dz. Urz. UE L 43 z 1.02.1983, s. 1 (tekst skonsolidowany).

³⁶ Tamże, preambuła.

³⁷ Wyrok w sprawie C-316/19, pkt 72.

funkcjonowania EBC, zasada ta obecnie wyraźnie wynika z decyzji EBC 2023/1610 w sprawie archiwów EBC. Nietykalność archiwów dotyczy w tym przypadku dokumentów, których autorem jest EBC, a także tych dokumentów, których autorami są KBC, ale które dotyczą funkcjonowania ESBC lub Eurosystemu.

W wyroku w sprawie C-316/19 TS odrzucił natomiast możliwość uznania za „archiwa Unii” dokumentów przechowywanych przez organy krajowe inne niż banki centralne³⁸. Według TS podstawą wykładni pojęcia „archiwa Unii” są bowiem „szczególnie ściśle związki, jakie występują między EBC a krajowymi bankami centralnymi [...]”³⁹. Nie można jednak wykluczyć, że w przyszłości TS uzna za część archiwów Unii dokumenty unijne przechowywane przez jakieś inne organy krajowe, a zwłaszcza te, które w sposób ścisły współpracują z instytucjami UE. Szczególnie znaczenie wyrok TS w sprawie C-316/19 może mieć dla ochrony archiwów organów krajowych, które wraz z instytucjami Unii tworzą systemy instytucjonalne, których konstrukcja jest podobna do ESBC oraz Eurosystemu⁴⁰. W prawie UE, poza dwoma wspomnianymi już systemami działającymi w ramach polityki pieniężnej UE (tzn. ESBC oraz Eurosystem), system – w postaci Jednolitego Mechanizmu Nadzorczego (JMN) funkcjonuje także w ramach nadzoru bankowego. Jakkolwiek rozporządzenie ustanawiające JMN nie posługuje się terminem „system” w jego nazwie, to jednak definiując jego pojęcie, stanowi, że „jednolity mechanizm nadzorczy” oznacza system nadzoru finansowego, złożony z EBC i właściwych organów krajowych uczestniczących państw członkowskich, jak opisano to w art. 6 niniejszego rozporządzenia⁴¹. W doktrynie wskazuje się, że związki pomiędzy EBC a właściwymi organami krajowymi są na tyle silne, że dokumenty EBC przechowywane przez te organy, w związku z realizacją ich zadań w ramach JMN, będą nietykalne tak samo, jak dokumenty EBC znajdujące się w posiadaniu KBC⁴². Stanowisko to wydaje się także potwierdzać rzecznik generalna J. Kokott, która w swojej opinii wydanej w sprawie C-3/20 wskazała, że krajowe organy nadzorcze (wykonując swoje zadania), „działają funkcjonalnie jako instytucje Unii”⁴³.

³⁸ Tamże, pkt 88.

³⁹ Tamże, pkt 88.

⁴⁰ M. Ioannidis, *European Central Bank*, w: *The EU Law of Economic and Monetary Union*, red. F. Amtenbrink, C. Herrmann, Oxford 2020, s. 357.

⁴¹ Rozporządzenie Rady (UE) nr 1024/2013 z dnia 15 października 2013 r. powierzające Europejskiemu Bankowi Centralnemu szczególne zadania w odniesieniu do polityki związanej z nadzorem ostrożnościowym nad instytucjami kredytowymi, Dz. Urz. UE L 287 z 29.10.2013, s. 63.

⁴² H. Sauer, *The Scope...*, s. 725.

⁴³ Opinia rzecznik generalnej J. Kokott przedstawiona w dniu 29 kwietnia 2021 r. w sprawie AB, CE i MM inwesticjas SIA, C-3/20, ECLI:EU:C:2021:344, pkt 123.

W nauce podnosi się, że skutki wyroku TS w sprawie C-316/19 mogą ponadto rozciągać się na te organy krajowe, które podobnie jak KBC odznaczają się hybrydowym charakterem w zakresie swojego funkcjonowania i w których składzie znajdują się urzędnicy wykonujący podwójną rolę – zarówno na szczeblu unijnym, jak i krajowym⁴⁴. Uwagi te dotyczą np. funkcjonowania Prokuratury Europejskiej (PE)⁴⁵, ponieważ rozporządzenie ją ustanawiające normuje, iż do niej oraz jej pracowników stosuje się postanowienia PPI⁴⁶. W połączeniu z rozbudowaną strukturą wewnętrzną PE, która obejmuje szczebel centralny i pozacentralny, składające się odpowiednio z Prokuratury Centralnej oraz delegowanych prokuratorów europejskich, którzy działają w państwach członkowskich, może to skutkować rozszerzeniem stosowania immunitetów UE (a zwłaszcza nietykalności jej archiwów) również na krajowe organy prokuratury⁴⁷.

Podobna sytuacja może także dotyczyć członków Rady Europejskiej oraz Rady (Unii Europejskiej), członków Komitetu Regionów oraz wielu osób uczestniczących w procedurach komitologicznych⁴⁸. Z kręgu tych osób nie można również wykluczyć sędziów krajowych, którzy zgodnie z art. 19 ust. 1 TUE mają za zadanie zapewnić skuteczną ochronę prawną w dziedzinach objętych prawem Unii, w związku z czym kierują do TS pytania prejudycjalne przechowywane w archiwum TSUE. Niemniej jednak w przypadku organów krajowych innych niż KBC nietykalność ich archiwów może dotyczyć tylko tych dokumentów, których autorami są instytucje UE⁴⁹.

Podkreślić należy, że z wyroku TS w sprawie C-316/19 nie wynika bezwzględny zakaz przeszukiwania i zajmowania dokumentów KBC (oraz innych organów krajowych), które nie zaliczają się do archiwów Unii. Jednakże w związku z tym, że współcześnie, w erze cyfrowej, niemal wszystkie dokumenty będą przechowywane na tym samym komputerze, serwerze lub telefonie, rozróżnienie pomiędzy tym, co należy do archiwum krajowego a tym, co stanowi archiwum Unii, staje się bardzo trudne. W praktyce nietykalność archiwów Unii będzie się rozciągała na archiwa i dokumenty odpowiednich organów krajowych, zwłaszcza wtedy, gdy jedno i drugie będą przechowywane np. na tym samym urządzeniu elektronicznym.

⁴⁴ J. Hojnik, *Inviolability of the Union Archives...*, passim.

⁴⁵ G. Butler, *Immunities of National Central Banks...*, s. 1912.

⁴⁶ Rozporządzenie Rady (UE) 2017/1939 z dnia 12 października 2017 r. wdrażające wzmocnioną współpracę w zakresie ustanowienia Prokuratury Europejskiej, Dz. Urz. UE L 283 z 31.10.2017, s. 1, art. 96 ust. 5.

⁴⁷ G. Butler, *Immunities of National Central Banks...*, s. 1912.

⁴⁸ Argument ten został także podniesiony przez Słowenię, zob. wyrok w sprawie C-316/19, pkt 58.

⁴⁹ H. Sauer, *The Scope...*, s. 726.

Kolejnym, mającym ogromne znaczenie dla przyszłych decyzji TS wnioskiem wynikającym z wyroku w sprawie C-316/19, jest ciężar dowodu przyjęty przez TS w tej sprawie. Jak już zaznaczono powyżej, w konkretnych okolicznościach sprawy Komisja nie była w stanie wskazać, które dokumenty zatrzymane przez władze słoweńskie należały do archiwów Unii. Jednakże w związku z tym, że m.in. zatrzymano komputer prezesa banku centralnego, a funkcje prezesa związane są z wykonywaniem zadań w ramach ESBC, to zdaniem TS dokumenty przechowywane na tym komputerze musiały obejmować (*must have included*) dokumenty będące częścią archiwów EBC⁵⁰. Dla TS okazało się to wystarczające, aby uznać, że władze słoweńskie naruszyły zasadę nienaruszalności archiwów Unii. W nauce podkreśla się, że w ten sposób TS obniżył ciężar dowodu dla Komisji w przyszłych postępowaniach prowadzonych przez nią w związku z naruszeniem przez państwa prawa Unii⁵¹. Z omawianego wyroku TS wynika więc swoiste domniemanie, że urządzenia elektroniczne wykorzystywane przez prezesów KBC dla celów służbowych mogą zawierać dokumenty związane z wykonywaniem zadań ESBC lub Eurosystemu i w związku z tym przysługuje im immunitet nietykalności archiwów EBC.

W wyroku w sprawie C-316/19 TS podkreśla wreszcie konieczność nawiązania i utrzymywania lojalnej współpracy dla prawidłowego stosowania postanowień PPI. Obowiązek ten spoczywa zarówno na właściwych organach państw członkowskich, jak i instytucjach oraz organach Unii. W piśmiennictwie zauważa się, że sporu pomiędzy Komisją a Słowenią (a także wyroku TS, który jest jego efektem) można by uniknąć, gdyby władze słoweńskie podjęły odpowiednią współpracę z instytucjami Unii⁵². Konstatacja ta dotyczy w pierwszej kolejności organów krajowych prowadzących postępowanie w sprawie, które, jak się wydaje, działały w pełnym przekonaniu, że nie naruszają uprawnień EBC. W związku z tym organy te nie skorzystały z możliwości wystąpienia do EBC z wnioskiem o uchylenie immunitetu nietykalności jego archiwów. W mojej opinii naruszenie obowiązku lojalnej współpracy dotyczy także Trybunału Konstytucyjnego Słowenii, który odrzucił wniosek EBC w sprawie skierowania do TS pytania prejudycjalnego w sprawie wykładni pojęcia „archiwów Unii”.

⁵⁰ Wyrok w sprawie C-316/19, pkt 96.

⁵¹ J. Hojnik, *Inviolability of the Union Archives...*, passim.

⁵² Tamże.

Wnioski

Wyrok TS w sprawie C-316/19 jest w mojej opinii rezultatem i logiczną konsekwencją wcześniejszego wyroku TS w sprawach połączonych C-202/18 i C-238/18, w którym TS uznał, że ESBC stanowi w prawie UE „oryginalną konstrukcję prawną, która zrzesza i koordynuje ściśłą współpracę instytucji krajowych, czyli krajowych banków centralnych i instytucji Unii, czyli EBC, i w której ramach panują inne relacje pomiędzy porządkiem prawnym Unii i porządkami krajowymi, jak również mniej wyraźne ich rozróżnienie”⁵³.

W komentowanym wyroku TS ustanowił definicję pojęcia „archiwa Unii”, które według TS jest autonomicznym pojęciem prawa Unii, niezależnym zarówno od tego, co mówi na ten temat prawo międzynarodowe, jak i prawo krajowe. W rezultacie TS w znaczący sposób przyczynił się do rozwoju prawa regulującego przywileje i immunitety Unii oraz potwierdził, że w swoim orzecznictwie zmierza do poluzowania jego związków z powszechnym prawem międzynarodowym, wzmacniając tym samym autonomię prawa Unii⁵⁴. Otwiera to potrzebę podjęcia dyskusji nad tym, czy zasada funkcjonalnej konieczności, która jest podstawą przywilejów i immunitetów tradycyjnych organizacji międzynarodowych, powinna być nadal stosowana wobec Unii.

Definicja pojęcia „archiwa Unii” przyjęta przez TS w wyroku w sprawie C-316/19 ma bardzo szeroki zakres i obejmuje wszelkie dokumenty, niezależnie od ich formy i nośnika, na których się znajdują. Co wydaje się jednak ważniejsze, to o tym, jakie dokumenty zaliczamy do archiwów Unii, nie decyduje już miejsce, w którym dokumenty te są przechowywane (tzn. siedziby/pomieszczenia instytucji lub innych organów Unii), lub kto jest ich właścicielem albo posiadaczem, tylko funkcje, których realizacji dany dokument służy. Zdaniem TS do archiwów Unii zalicza się bowiem „każdy dokument związany z działalnością Unii oraz jej instytucji, organów i jednostek organizacyjnych lub z wykonywaniem powierzonych im działań”⁵⁵. W rezultacie w swoim wyroku TS uznał, że dokumenty zaliczane do archiwów Unii mogą znajdować się w posiadaniu organów krajowych, takich jak KBC państw członkowskich. Wydaje się, że dokumenty takie mogą także znaleźć się w posiadaniu

⁵³ Wyrok Trybunału Sprawiedliwości UE z dnia 26 lutego 2019 r. w sprawach połączonych C-202/18 i C-238/18, Ilmārs Rimšēvičs i Europejski Bank Centralny v. Republika Łotewska, ECLI:EU:C:2018:139, pkt 69.

⁵⁴ W jednym ze swoich kolejnych wyroków TS uznał natomiast, że pojęcie „immunitetu jurysdykcyjnego” zawarte w art. 11 lit. a PPI „należy uznać za autonomiczne pojęcie prawa Unii, którego znaczenie i zakres powinny być identyczne we wszystkich państwach członkowskich [...]”, zob. wyrok Trybunału Sprawiedliwości UE z dnia 30 listopada 2021 r. w sprawie AB, CE, „MM investīcijas” SIA, C-3/20, ECLI:EU:C:2021:969, pkt 80.

⁵⁵ Wyrok w sprawie C-316/19, pkt 74.

innych organów krajowych, co dotyczy zwłaszcza organów nadzorczych, które wraz z EBC tworzą JMN.

Przedstawiona sytuacja może być źródłem sporów pomiędzy instytucjami UE a organami krajowymi zainteresowanymi dostępem do ich archiwów co do tego, czy dany dokument jest ich częścią, czy nie. Jako postulat *de lege ferenda* można w związku z powyższym zaproponować, aby – wzorem umowy w sprawie siedziby zawartej pomiędzy Niderlandami a Eurojust – wprowadzić do PPI nowe postanowienie, które w razie wątpliwości umożliwiałoby zainteresowanym rządów i instytucjom Unii uzgodnienie tego, jakie dokumenty stanowią część archiwów Unii. Innym postulatem jest wprowadzenie do prawa krajowego przepisów, które zobowiązywałyby organy krajowe współpracujące z instytucjami lub organami Unii do utrzymywania dwóch różnych archiwów obejmujących odpowiednio dokumenty krajowe i dokumenty unijne.

Skutki wyroku TS w sprawie C-316/19 rozciągają się ponadto na funkcjonowanie zasady lojalnej współpracy. Z komentowanego wyroku wynika, że zasada ta nie tylko wiąże instytucje UE i organy państw członkowskich w ich wzajemnych stosunkach, lecz także zaczyna mieć zastosowanie w relacjach pomiędzy organami krajowymi państw członkowskich (tzn. KBC a organami przestrzegania prawa), co można określić jako krajowy skutek horyzontalny zasady lojalnej współpracy. W rezultacie wydania przez TS wyroku w sprawie C-316/19 ograniczeniu uległy kompetencje sądów krajowych w zakresie wyrażania zgody na zajęcie archiwów będących w posiadaniu KBC (możliwe, że także niektórych innych organów krajowych), z tego powodu, że potencjalnie mogą się wśród nich znajdować archiwa instytucji Unii.

Jakkolwiek archiwa Unii przechowywane przez organy krajowe mogą korzystać z unijnego immunitetu ich nietykalności, to jednak immunitet ten nie posiada charakteru bezwzględного. Zasada lojalnej współpracy przewidziana w art. 18 PPI umożliwia bowiem właściwym organom krajowym zwrócenie się z wnioskiem o uchylenie tego immunitetu do instytucji UE, która przekazała dany dokument współpracującemu z nią organowi krajowemu⁵⁶. W razie niewyrażenia zgody na uchylenie immunitetu nietykalności archiwów przez zainteresowaną instytucję UE, odpowiedni wniosek może zostać złożony do TS, który w rezultacie może wydać właściwym organom krajowym upoważnienie w tej sprawie⁵⁷.

⁵⁶ Przepis art. 18 PPI stanowi, że: „W celu stosowania niniejszego Protokołu, instytucje Unii współpracują z właściwymi władzami Państw Członkowskich”.

⁵⁷ W nauce podkreśla się, że – podobnie jak w przypadku upoważnienia TS w odniesieniu do uchylenia immunitetu nietykalności lokali i budynków Unii, o którym mowa w art. 1 PPI – TS może upoważnić organy państw członkowskich do uzyskania dostępu do archiwów UE, zob. G. Butler, *Immunities of National Central Banks...*, s. 1905.

W odniesieniu do Polski, skutki wyroku TS w sprawie C-316/19 rozciągają się również na dokumenty przechowywane przez Narodowy Bank Polski (NBP), które dotyczą realizacji zadań ESBC, a także na Prezesa NBP. Rozszerzenie zakresu stosowania immunitetu nietykalności archiwów Unii na KBC powoduje bowiem, że komputery, jak i wszelkiego rodzaju nośniki pamięci używane przez prezesów KBC dla celów służbowych, również chronione są tym immunitetem. Przed ewentualnym dokonaniem zajęcia służbowego sprzętu elektronicznego należącego do Prezesa NBP, właściwe organy krajowe prowadzące postępowanie w jego sprawie powinny moim zdaniem wystąpić do odpowiedniej instytucji UE (tzn. do EBC lub do TS) o wyrażenie na to zgody. Zasada ta dotyczy także postępowania w sprawie odpowiedzialności konstytucyjnej Prezesa NBP⁵⁸.

Bibliografia

- Avbelj M., *The European Central Bank in National Criminal Proceedings*, European Law Review 2017, t. 42, nr 4.
- Butler G., *Immunities of National Central Banks in Member States under EU Law: Commission v. Slovenia (ECB Archives)*, Common Market Law Review 2021, t. 58, nr 6.
- Dörr O., *AEUV Art. 343 [Protokoll über Vorrechte und Befreiungen]*, w: *Das Recht der Europäischen Union*, red. E. Grabitz, M. Hilf, M. Nettesheim, Beck-Online 2024.
- Gruber G., Benisch M., *Privileges and Immunities of the European Central Bank*, Legal Working Paper Series, June 2007, nr 4.
- Hojnik J., *Inviolability of the Union Archives after Police Searches in the Bank of Slovenia*, EU Law Live 2020.
- Ioannidis M., *European Central Bank*, w: *The EU Law of Economic and Monetary Union*, red. F. Amtenbrink, C. Herrmann, Oxford 2020.
- Lindeiner von F., *Inviolability of the ECB's Archives and the Role of National Central Banks and National Competent Authorities*, ESCB Legal Conference 2018.
- Sauer H., *The Scope of Inviolability of the ECB's Archives Revisited*, European Law Review 2018, t. 43, nr 5.
- Sladič J., *Immunity of EU Institutions in Judicial Proceedings in the EU Member States*, Zbornik Znanstvenih Rozprav 2019, t. 79.
- Wessel R.A., *Immunities of the European Union*, International Organizations Law Review 2013, t. 10, nr 2.

⁵⁸ Wniosek ws. postawienia prezesa NBP przed Trybunałem Stanu został złożony w Sejmie, Bank.pl, 26.03.2024, <https://bank.pl/wniosek-ws-postawienia-prezesa-nbp-przed-trybunalem-stanu-zostal-zlozony-w-sejmie/> [dostęp: 9.05.2024 r.].

- Wolfers B., Voland T., *The Almighty ECB? Limits to the ECB's Competencies According to the Judgment of the General Court of March 4, 2015 on the Location Policy for Financial Market Infrastructures*, Journal of International Banking Law and Regulation 2015, t. 30, nr 12.
- Zieliński M., *European Agencies' Headquarters Agreements*, Polish Review of International and European Law 2017, t. 6, nr 1.
- Zieliński M., *Przywileje i immunitety Unii Europejskiej na terytorium jej państw członkowskich*, Państwo i Prawo 2017, z. 2.